

UOT 373.3/5.

MƏKTƏB VƏ PEDAQOJİ FİKİR TARİXİ

Emilya Rafiq qız Hüseynova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

MUSTAFA KAMAL ATATÜRKÜN HƏYATI VƏ FƏALİYYƏTİ BÖYÜK MƏKTƏB YAŞLI ŞAĞIRDLƏRDƏ FƏAL VƏTƏNDAŞLIQ MÖVQEYİ FORMALAŞDIRMAĞIN MƏNBƏYİ KİMİ

Эмиля Рафик гызы Гусейнова
доктор философии по педагогике, доцент
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МУСТАФЫ КЕМАЛЬ АТАТЮРКА КАК ИСТОЧНИК ФОРМИРОВАНИЯ АКТИВНОЙ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ У СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Emilya Rafiq Huseynova
PhD in pedagogy, assistant professor
Azerbaijan State Pedagogical University

LIFE AND ACTIVITY OF MUSTAFA KEMAL ATATURK AS A SOURCE OF FORMATION OF ACTIVE CIVIL POSITION AT SENIOR PUPILS

Xülasə: Mustafa Kamal Atatürkün istər həyatı, istərsə də fəaliyyəti, müstəqil və suveren Türkiyə Respublikası uğrunda mübarizəsi onun tarixi xidmətidir, öyünlüsü və fəxr ediləcək, ibrət götürüləcək fəal vətəndaşlıq mövqeyi nümunəsidir. Həmin nümunələrə müraciət etməklə yuxarı sinif şagirdləri arasında tərbiyə işləri aparıla bilər.

Məqalədə Mustafa Kamal Atatürkün həyatı və fəaliyyəti böyük məktəb yaşlı şagirdlərdə fəal vətəndaşlıq mövqeyini formalaşdırmağın mənbəyi kimi nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: *Mustafa Kamal Atatürk, yuxarı sinif şagirdləri, vətəndaşlıq, vətəndaşlıq mövqeyi, fəal vətəndaş, fəal vətəndaşlıq mövqeyi*

Резюме. Жизнь и деятельность Мустафы Кемаль Ататюрка, его борьба за независимую и суверенную Турецкую Республику, являясь его исторической заслугой и гордостью, стал образцом активной гражданской позиции. Используя эти образцы для подражания, можно провести воспитательные работы среди старшеклассников.

В статье жизнь и деятельность Мустафы Кемаль Ататюрка рассматриваются как источник формирования активной гражданской позиции у старшеклассников.

Ключевые слова: *Мустафа Кемаль Ататюрк, старшеклассники, гражданство, гражданская позиция, активный гражданин, активная гражданская позиция*

Summary. The life and work of Mustafa Kemal Ataturk, his struggle for an independent and sovereign Republic of Turkey, being his historical merit and pride, became an example of an active citizenship. Using these role models, you can conduct educational work among high school students.

In the article, the life and work of Mustafa Kemal Ataturk are considered as a source of formation of an active citizenship among high school students.

Keywords: *Mustafa Kemal Ataturk, high school students, citizenship, active citizen, active citizenship*

Mustafa Kamal Atatürkün istər həyatı, istərsə də fəaliyyəti, müstəqil və suveren Türkiyə Respublikası uğrunda mübarizəsi onun tarixi xidmətidir, öyünüləsi və fəxr ediləcəkdir, ibrət götürülcəkdir fəal vətəndaşlıq mövqeyi nümunəsidir. Həmin fəal vətəndaşlıq mövqeyi xüsusən sənətin sinif şagirdləri arasında tərbiyə işləri aparıla bilər.

Tədqiqat zamanı Utkan Qocanın "Atatürk" kitabının materiallarından faydalanmaq mümkündür.

Bundan başqa, yazıçı, professor A.N. Abbasov Mustafa Kamal Atatürkün həyat və fəaliyyətinə aid "Samsundan başlanan tol" romanını, Atatürk haqqında hekayələr (I və II kitablar), "Böyük türk" kitablarını, "Atatürk" pyesini yazmışdır. Həmin əsərlərə müraciət etməklə də bir böyük şəxsiyyət, türk dünyasının öndəri, görkəmli dövlət xadimi, qüdrətli sərkərdə və ictimai xadim kimi Mustafa Kamalın obrazını göz önündə canlandırmaq və ondan nümunə götürmək olur.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Atatürk şəxsiyyətini yüksək dəyərləndirərək demişdir: "Mən hesab edirəm ki, Mustafa Kamal Atatürkün başçılığı üçün böyük irsi, mirası vardır. Onlar çoxdur. Amma bunlardan ən qiymətli, ən əzizi onun qurub-yaratdığı və bu günə qədər yaşayan Türkiyə Cümhuriyyətidir".

Həmin sözlərə dərin həqiqət vardır.

Utkan Qocanın elmi-kütləvi səpədi yazdığı "Atatürk" əsərində "Atatürkü görə Atatürk" bölməsi var. Həmin bölmə Mustafa Kamal Atatürk şəxsiyyətini diqqət mərkəzinə gətirməyə çox kömək edir. O öz böyüklüyünü öz, öz sözləri, öz mövqeyi, özünün sadəliyi, millətina, dövlətinə, xalqına sadiqliyi nümunəsi ilə açıq fikir verərək: "İki Mustafa Kamal var: biri mən, ət və sümükdən ibarət müvəqqəti Mustafa Kamal... ikinci Mustafa Kamal... onu "mən" sözü ilə ifadə edə bilmərəm. O, mən deyil, bizdir. O, məmləkətin hər guşəsində yeni fikir, yeni həyat və böyük ideallar uğrunda mübarizə aparən ziyalı və savaşıqçı bir topluluqdur. Mən onların arzusunu təmsil edirəm. Mənim etdiyim təşəbbüslər, onların həsrətini çəkdiyi şeyləri həyata keçirmək üçündür. O Mustafa Kamal siziniz, hamınızın. Müvəqqəti olmayan, yaşaması və müvəffəqiyyətləri zəruri olan Mustafa Kamal odur" (1, s. 183).

Məlum olduğu kimi, Osmanlı dövləti I Dünya müharibəsinə Almanıyanın müttəfiqi kimi qoşulmuşdu. O zamanlar Mustafa Kamal Osmanlı ordusunun zabiti idi və öz dövlətinin bu müharibədə iştirakını lazım bilirdi. Osmanlı dövlətinin və ordunun rəhbərliyinə belə bir qənaət formalaşmamışdı ki, Almaniya bu müharibəni uducaq və geniş ərazilərə sahib olacaq. Bu qənimətləri Türkiyəyə də yayılacaq. Fəqət Mustafa Kamal əksini düşünür və Almaniyanın qələbəsinə inanmırdı. Almaniya məğlub olduğu təqdirdə ən böyük zərbə Osmanlı dövlətinə dəyəcəkdir. Mustafa Kamal möhz belə fikirləşirdi və hadisələrin gedişi onun doğru olduğunu təsdiqlədi.

Türkiyə böyük təhlükə qarşısında qaldı. Əraziləri İngiltərə, Fransa, İtaliya, Yunanıstan və b. bu kimi dövlətlər arasında bölüşdürülməkdə idi. Həttə Antanta dövlətləri Osmanlı sultanı VI Vəhəddini təslim aktını imzalamada məcbur etmişdilər. Belə ağır anlarda Mustafa Kamal tarixin səhnəsinə çıxdı. Bu xüsusdə da belə deyirdi: "Osmanlı məmləkətləri tamamilə parçalanmışdı. Ortada bir ovuc türkün yaşadığı bir ata yurdu qalmışdı. Son məsələ bunun da bölüşdürülməsini həyata keçirməkdən ibarət idi".

Yaranmış müdhiş vəziyyətdən çıxmaq üçün Mustafa Kamal "Ya istisqal, ya ölüm" şüarını irəli sürərək Ankarada Böyük Millət məclisini və milli hökuməti yaratdı və bütün dünyaya bayan etdi ki, milli hökumət milli-azadlıq hərəkatına başlayır. 1922-ci ildə bütün düşmənlər ölkədən qovuldu, milli azadlıq hərəkatı qələbə çaldı. Həmin il avqustun 30-da yunan ordusu məğlubiyəti uğradı və İzmir şəhəri geriyyə, türklərə qaytarıldı. Qurtuluş Döyüşü 24 iyul 1923-cü ildə imzalanan Lozan Müqaviləsi ilə notifikasiyə alındı. Həmin andlaşma əsasında Sevr müqaviləsi qüvvədən düşmüş, Türkiyə Respublikası Lozanna müqaviləsi təməlləri üzərinə bərqərar oldu.

1923-cü il oktyabrın 29-da Türkiyə respublika elan olundu, Mustafa Kamal Türkiyə Respublikasının ilk prezidenti seçildi.

Mustafa Kamal Atatürk 1881-ci ilin qış aylarında anadan olmuşdur, lakin 1919-cu ildə Samsundan milli azadlıq hərəkatına başladığı bütün dünyaya bildirdiyi günü - 19 may tarixini özünə doğum günü yazmışdır.

Mustafa Kamal Atatürkün həyat və fəaliyyəti böyük məktəb yaşlı şagirdlərdə fəal vətəndaşlıq mövqeyi formalaşdırmaq mənbəyi kimi

Xalq, ayrı-ayrı insanlar bütün bu qələbələrə qanunlaşdırıldı Mustafa Kamalın rolunun daha çox olduğunu görür və qiymətləndirir. Fəqət təvazökar insan səmimiyyətlə deyirdi: "Bütün bu müvəffəqiyyətlər yalnız mənim əsərim deyildir və ola bilməz. Bütün müvəffəqiyyətlər bütün millətin qərarı və birgə inamla çəkilməsinin nəticəsidir: qəhrəman millətimizin və məşhur ordumuzun qandığı müvəffəqiyyət və zəfərlərdir" (8, s. 75-76).

Göründüyü kimi, o, bu zəfəri yalnız öz adına yazmırdı ("Milli əməllər, milli iradə yalnız bir şəxsin düşüncələrindən deyil, bütün millət fərdlərinin arzularının, əməllərinin birləşməsindən ibarətdir"), xalqın, millətin böyük köməyini diqqətə çatdırır və bildirdi ki, o, təkbaşına bu böyüklükdə işin öhdəsindən gələ bilməzdi. Bir daha qeyd edirdi: "Əgər mən millətimə hər hansı xidmət etmişəm, əgər mən hər hansı bir işdə təşəbbüslü olmuşamsa, bu xidmət və təşəbbüsdə ilhamverici mənbə, sayğılar və sevgilərə bağlı olduğum, bundan sonra da sayğı və sevgi ilə xoşbəxtlik və rifahına varlığımı, həyatımı verəcəyim əziz millətimə, sizlərə arxalanmaqdır" (8, s. 161).

Bu fikirlər Mustafa Kamalın böyüklüyündən, dahiliyindən irəli gəlirdi. "Əgər mənə təşəbbüskarlıq özünü çox göstərmişdirsə, bu yalnız mənim xidmətim deyil, millətin bərabər təsir göstərən qüvvəsindən irəli gələn təşəbbüskarlıqdır. Sizlər olmasaydınız, sizlərin vicdanı meyilləriniz mənim üçün dəyərli nəqşəsi təşkil etməsəydi, mənəki təşəbbüskarlığın heç biri olmazdı" (8, s. 159).

Atatürk öz xalqını və millətini sonsuz məhəbbətlə sevirdi, ona xidmət etməkdən hədsiz zövq alır, vətəninin, xalqının yolunda canından keçməyə də hazır olurdu. Mustafa Kamal döyüş meydanlarında olarkən, özünü mübarizə və hakimiyyəti dövründə çox sayılı sui-qəsdlərə tuş gəlmişdi. Həttə sonuncu Osmanlı sultanı Vəhəddin onun edam olunmasına dair sərəncam vermiş, general hərbi rütubəsinə də ləğv etmişdi. Amma Mustafa Kamalın iradəsini qırmaq, onu sindirmək, mübarizə və döyüş əzmini qırmaq qeyri-mümkün idi ("Milli hegemonluq uğrunda canını vermək mənim üçün vicdan və namus bənaı olmur")

Mustafa Kamal azadlığa yüksək dəyər verirdi. Bu barədə özü deyirdi: "Azadlıq və isti-

qlaliyyət bizim xarakterimizdir. Mən millətim və böyük əcadədimizə ən qiymətli miras olan istiqlaliyyət eşqi ilə yaradılmış bir adamam. Uşaqlığımdan bu günə qədər ailəvi, şəxsi və rəsmi həyatımda hər səhifəmin yaxından tanyanlar bu eşqi görüblər" (9, s. 24).

Mustafa Kamal milli və şəxsi şərəf və ləyaqəti yüksək qiymətləndirirdi ("Mənim gözlüm heç şey görmür: mən yalnız ləyaqət aşığıyam").

O, bütöv karakterə malik idi. Əqidəsindən, tutduğu yoldan heç zaman dönməzdi, bütün təhlükələrə sino qarşılıq yalnız irəliyə gedər ("Milli müdafiəmiz düşmənlərin bəyraqları bəbalərimizin ocaqlarından çəkilənə qədər davam etdirəcəyik"), türk millətinə böyük dəyər verirdi: "Türk əsarət qəbul etməyən bir millətdir. Türk milləti əsir olmamışdır (8, s. 230).

Atatürk respublika üslu-idarəsini digər idarəetmə sistemlərindən çox yüksək tutur, onun demokratik idarəetmə üslu olduğuna vurğulayırdı: "Respublika əxlaq ləyaqətə əsaslanan bir idarədir. Respublika ləyaqətdir. Sultanlıq qorxu və təhlükəyə əsaslanan bir idarədir. Respublika idarəsi ləyaqətli və namuslu insanları yetişdirir" (8, s. 231).

Atatürk ölkə vətəndaşlarını vətənpərvərliyə səsləyir, türk millətinə xidmət etməyi məsləhət bilirdi. Bu xüsusdə deyirdi: "Millətə əfəndilik etmək yoxdur, xidmət etmək vardır. Bu millətə xidmət edən onun əfəndisi olur" (1, s. 115).

Mustafa Kamal Atatürk o, haqq işi uğrunda mübarizə aparmış, demokratik respublika qurmuş, milli hökumət qurmuş, ölkədə dünyəvi təhsilin təbiiqinə nail olmuş, qadınların ictimai həyatda iştirakına şərait yaratmış, Türkiyə Respublikasının sənayesini, iqtisadiyyatını, mədəniyyətini və incəsənətini, səhiyyəsi, inkişaf etdirmiş, xalqını müstəqilliyə qovuşdurmuşdur. Ölkə vətəndaşlarına, xüsusən gənclərə müraciətə bu nailiyyətlərin keşiyində ayıq-sayıq durmağı məsləhət görürdü. Diqqət yetirək: "Mənim əziz vücudum bir gün, əlbəttə, torpaq olacaqdır, fəqət Türkiyə Respublikası sonsuzluğadək yaşayacaqdır" (9, s. 80).

Türkiyə Respublikasında həyata keçirilən Soyad qanununa əsasən, Mustafa Kamala 24 noyabr 1934-cü ildə Böyük Millət Məclisi tərəfindən "Atatürk" soyadı verilmişdir. Atatürk – türklərin atası monasını verir. Həm də Mustafa

Kamaldan savayı bu adın başqası tərəfindən daşınması qadağan edilmişdir.

Hazırda Türkiyə Respublikası dünya ölkələri sırasında öncül yerlərdən birini tutur və son-suzluğadək yaşayır.

Göründüyü kimi, Mustafa Kamal Atatürkün həyat və fəaliyyəti tərbiyəedici mənbədir. Onun həyat və fəaliyyəti ilə yuxarı sinif şagirdlərinin tanış edilməsi onlarda fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılmasına böyük kömək göstərmiş olardı. Təlim prosesinin (xüsusən ədəbiyyat və Azərbaycan tarixi dərslərinin), sinifdaxaric tədbirlərin imkanlarından geniş faydalanmaq mümkündür. X-XI sinif şagirdləri ilə "Bir millət – iki dövlət", "Böyük türk – Atatürk", "Atatürk və milli hegemonluq", "Görkəmli siyasi və hərbi xadim Mustafa Kamal Atatürk", "Atatürkün ölməz sözləri", "Atatürk gənclik və türk gəncliyi", "Türk millətinə inam, ümid və hörmət", "Türk əsarəti qəbul etməyən bir millətdir" mövzularında söhbətlər, disput və müzakirələr həyata keçirilə bilər.

Yazıçı A. Abbasovun "Samsundan başlanan yol" romanının müzakirəsinin təşkil olunması mümkündür.

Sinifdaxaric tədbirlər təşkil olunarkən Atatürklə bağlı materiallar, onun ölməz fikirləri məktəblilərin diqqətinə iki şəkildə, iki formada çatdırıla bilər:

1. Tədbir bilavasitə Mustafa kamal Atatürkə həsr olunur. Məsələn, "Böyük türk – Atatürk".

2. Hər hansı formada sinifdən xaric tədbir planlaşdırılır. Məsələn, "Heç kim unudulmur, heç nə yaddan çıxmır". Sinifdaxaric işin bu formasında müxtəlif məsələlər əhatə olunur. Rəsmi hissə ilə yanaşı bədii hissə də olur, özəlliyət də çıxış edir. Rəsmi hissədə bu və ya digər məsələ ilə bağlı Mustafa Kamal Atatürkün fikirləri səslənə bilər. Yaxud, bədii hissədə şagirdlərin ifasında yazıçı Akif Abbasovun "Atatürk" pyesindən bir hissəsinin səhnədə canlandırılması mümkündür. Və yaxud, professor, bəstəkar Oqtay Rəcəbovun Babəkin sözlərinə yazdığı "Heydər-Atatürk" və ya "Atatürk" mahnıları səslənə bilər.

Problemin aktuallığı. Mustafa Kamal Atatürkün həyatı və fəaliyyəti fəal vətəndaşlıq mövqeyini formalaşdırmağın mənbəyidir. Böyük məktəb yaşlı şagirdlərdə Atatürk nümunəsində tərbiyə olunması bu baxımdan aktualdır.

Problemin yeniliyi. Mustafa Kamal Atatürkün həyatı və fəaliyyəti böyük məktəb yaşlı şagirdlərdə fəal vətəndaşlıq mövqeyini formalaşdırmağın mənbəyi kimi nəzərdən keçirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə doktorant, dissertant və gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Utkan Qocaterk. Atatürk. Bakı: Elm, 1991, 212 s.
2. Abbasov A.N. Samsundan başlanan yol (roman). Bakı: Mütərcim, 2011.
3. Abbasov A.N. Atatürk haqqında hekayələr (I kitab). Bakı: AzAtaM, 2007.
4. Abbasov A.N. Atatürk haqqında hekayələr (II kitab). Bakı: AzAtaM, 2007.
5. Abbasov A.N. Böyük türk. Bakı: Mütərcim, 2007.
6. Abbasov A.N. Atatürk (pyes). Bakı: Mütərcim, 2007.
7. Atatürk (piyes). Ankara: Özel Der Yayınları, 2015.
8. Bazi Hatıralar ve "Ben Nə Yaptım?", Yusif Ziya Özer, T.T.K, Bülleten, cilt III, sayı 10, 1956.
9. Atatürk'ün S.D. II: Atatürk'ün Söyləv ve Demeçileri II. Toplayan: Nikmet Unan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: I, İkinci Basım, 1959.
10. Atatürk'ün S.D. II: Atatürk'ün Söyləv ve Demeçileri III. Toplayan: Nikmet Arsan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: I, İkinci Basım, 1961.

E-mail: emilya.huseynova95@gmail.com

Rəyçilər: ped.ü.elm.dok., prof. A.N. Abbasov,
ped.ü.fəls.dok. L.A. Məmmədli

Redaksiyaya daxil olub: 29.11.2018